

Засадничі принципи морального вдосконалення людини в індуїзмі та християнстві

Аналізується роль моральнісного чинника в розвитку суспільства. Проводиться компаративістський аналіз між моральними засадами індуїзму та християнства, беручи до уваги езотеричні аспекти останнього.

Ключові слова: мораль, Яма, Ніяма, Бгавад-гіта, раджа-йога, карма-йога, індуїзм, християнство, езотерика, самореалізація, богореалізація.

Протягом всієї історії людства моральнісна культура суспільства завжди була запорукою соціального прогресу і стабільності. Деградація ж суспільства завжди починається із занепаду його моральних засад. В індійській, китайській та й навіть грецькій міфології (згадаймо «Труди і дні» Гесіода) суспільний розвиток зображувався як рух по колу від золотого віку до залізного через срібний і мідний, причому вважалося, що цей процес відбувався посередництвом того, що панівний клас в кожному епоху втрачав свої моральні принципи і поступався класу ще більш низькому в моральному відношенні. І навпаки, досягнення на новому колі розвитку суспільства «золотого віку» вбачалося знову ж таки через відновлення цих моральних якостей в суспільстві на надзвичайно високому рівні.

Ідея перетворення «граду земного» в «град небесний» шляхом духовної еволюції міститься також в праці знаменитого християнського теолога Августина Блаженного «Про град божий», хоча він на відміну від як східних, так і грецьких релігійних міфологічних концепцій (останні, очевидно, виникли не без впливу перших), розглядав розвиток історії не таким, що йде по колу, а по висхідній лінії – від гріхопадіння Адама і Єви до другого пришестя Ісуса.

В наш час постіндустріального розвитку суспільства, коли останнє кардинальним чином змінилося у порівнянні з іншими епохами, виникає потреба у визначенні нових духовно-ціннісних орієнтирів людства, які могли б вказати шлях до подолання глобальних протиріч, на котрі вже неможливо не звертати уваги. Досліджуючи творчість таких визначних західних філософів ХІХ–ХХ століття як, Т.Адорно, Х.–Г.Гадамера, М.Гайдеггера, Й.Гейзінги, Е.Гусерля, Ф.Ніцше, О.Шпенглера та ін. можна зазначити, що вже у них мала місце досить розгорнута критика кризи європейських моральних цінностей, що імпліцитно вело

до відповідних висновків про необхідність нових підходів у пошуку моральних орієнтирів.

В ході процесу глобалізації, котрий характеризує сучасну епоху, інтенсивно ведеться як загальнокультурний, так і міжрелігійний діалог Сходу і Заходу, актуальним стає з'ясування реальних концептуальних паралелей між християнським вченням і східними релігійно-філософськими системами, які в першу чергу мають індуїстське коріння та набули за останні десятиліття досить значної популярності в країнах Заходу, в тому числі і в Україні. Виходячи з цього, автор вважає актуальним проведення компаративистського аналізу основних етичних засад індуїзму та християнства, як двох релігійно-культурних систем, що мають багатомільйонну армію послідовників, що може бути корисним для визначення основних універсальних принципів моральної культури. Ефективність даного підходу, очевидно, визначається тим, що нові моральні принципи, необхідність яких диктує наше сьогодення, повинні бути нерозривно пов'язаними з попередніми здобутками світової етичної думки, якщо вони претендують на життєздатність в сучасному світі.

З тих пір, як існує людство, існує й потреба в функціонуванні певних моральних засад, що завжди породжувало відповідну цікавість до виявлення найбільш ефективних форм моральної поведінки. Тому не дивно, що практично кожний відомий філософ, розробляючи свою філософську систему, зазвичай увінчував її етичною системою, оскільки вже в античності етику розглядали як практичну філософію, тобто реалізацію філософських принципів на практиці.

Не маючи змоги перерахувати всіх представників етичної думки, котрих за більш ніж двадцятип'ятилітній розвиток філософії, починаючи з семи грецьких мудреців, а особливо з класичного періоду, який пов'язується з іменем Сократа, знайдеться велика кількість, є сенс назвати сучасних російських та українських дослідників проблеми моральності і духовності: С.Аверінцева, Г. Батіщева, М.Бахтіна, В. Бондаренка, І. Бичка, В. Возняка, П. Гайдено, Г. Горак, В. Горського, М. Кагана, С. Крилову, С. Кримського, В. Ксенофонтова, В. Лозового, В.Малахова, М. Мамардашвілі, В. Налімова, М. Поповича, С. Пролєєва, І. Степаненко, В. Табачковського, Н. Хамітова, С. Хоружего, І. Цехмістро.

Високо оцінюючи внесок даних сучасних дослідників, все ж треба враховувати й той момент, що практично до ХХ століття більшість етичних систем знаходилися під впливом тієї чи іншої релігії, і за законом діалектики заперечення заперечення, на сьогодні ми бачимо зростання релігійного чинника в розвитку сучасного суспільства, хоча ще чверть століття тому Радянський Союз, до якого входила на правах республіки й Україна, за інерцією продовжував вважатися країною масового атеїзму. Тому, досліджуючи проблеми моральності, неможливо не торкатися як першоджерел християнської мудрості, так і робіт християнських теологів та релігійних філософів: М.Бердяєва, С.Булгакова, І.Львіна, Л.Карсавіна, М.Лосського, Г.Сковороди, В.Соловйова, Є.Трубецького, С.Трубецького, С.Франка, П.Флоренського, П. Юркевича та ін.

Цікавим фактом є те, що практично кожний західний засновник сучасної духовної школи, або автор концепції чи теорії самореалізації особистості, зазвичай бере за основу одне з положень, на котрих базується християнське вчення. Так, наприклад, Луїза Хей, представниця

Церкви Релігійної Науки, автор п'ятнадцяти книг, що стали бестселерами, пропонує систему, що за відгуками її прихильників реально допомагає вирішувати свої життєві проблеми людям, котрі знаходяться в духовному пошуку або вже зневірилися до знайомства з цією системою. Її теорія і практика оздоровлення людини в першу чергу базуються на євангельській концепції любові, культивуванню котрої вона відводить величезне значення. Теорію і практику культивування любові, котрі, на його думку, в свій час були втрачені, репрезентує також Клаус Дж. Джоул. Росіянин А.Свіаш, кандидат технічних наук, психолог, парапсихолог, а також спеціаліст з езотеричних вчень буде своєю концепцією духовного і фізичного розвитку, апелюючи головним чином до ідеї неприв'язаності людини до цінностей земного життя. Реалізувавши в собі установку на неприв'язаність, людина тим самим вчиться уникати конфліктів, успішно вирішувати свої проблеми, уникати нещасних випадків, хвороб тощо. Д.Веригагін, один з авторів системи ДЕІР (на рос. мові – дальнього енергоінформаційного розвитку), виходить з безумовного примата енергоінформаційної (духовної) сутності людини над її фізичним тілом. Д.В. Кандиба, директор НДІ експериментального гіпнозу ПАН Російської федерації, професор, доктор медичних і психологічних наук в своїх книгах підкреслює силу слова і думки для вдосконалення людини.

Що стосується дослідження проблем моралі в дискурсі індуїзму, то до авторів–дослідників з країн СНД можна віднести: В.Бродова, Н.Гусеву, К.Жоля, Ю.Іванова, Ю.Каптана, А.Літмана, А.Сафронова, Е. Торчінова, та ін. Певне місце в дослідженні цього феномену займають також праці adeptів йоги, теософії, антропософії та езотерики, значення котрих не можна не враховувати в епоху утвердження принципів демократії та плюралізму.

В той же час, аналізуючи цей начебто великий обсяг наукової, квазінаукової, теологічної, теософської, антропософської та окультної літератури, все ж можна зробити висновок про недостатню наукову розробленість проблеми порівняльного аналізу індуїзму та християнства. Тому автор статті ставить перед собою задачу в певній мірі заповнити цю лакуну, провівши компаративістський аналіз між індуїзмом і християнством в аспекті моральної культури, котра сама по собі являється необхідною запорукою самореалізації особистості.

Як відомо, індуїзм має не лише багатомільйонну армію послідовників, але й величезний пантеон богів, яких налічують близько 33 мільйонів, велику кількість течій і розгалужень, колосальний обсяг священної літератури тощо, тому його дуже важко уявити в якості чогось цілісного або монолітного. В той же час потрібно враховувати той факт, що дітищем індуїзму є система йоги, котра завжди пропонувала свою систему самореалізації особистості і саме завдяки цьому набула популярності не тільки в самій Індії, але й за її межами, в тому числі й в країнах Заходу.

Як відомо, існує чотири головних напрями йоги (раджа, джняна, бгакті і карма).

Раджа–йога, назва котрої перекладається як королівська–йога, пропонує шлях поєднання з Абсолютом завдяки досягненню досконалого керування своїм розумом, психічними силами та розвитком сили волі. Під цим, очевидно, розуміється той факт, що людина, яка володіє розвинутою силою волі, здатністю до концентрації, володіє своїм розумом

і пристрастями, стає господарем своєї власної фізичної природи, що в свою чергу, дозволяє їй досягати справжню суть речей інтуїтивно, в невербальній формі.

Джняна-йога – це йога мудрості, якій слідує філософи або люди, в яких особливо розвинута спроможність до високоінтелектуальної діяльності. Вважається, що послідовники джняна-йоги досягають сакрального знання шляхом медитації над вищими істинами релігії і філософії. Основною метою в системі джняна-йога являється пізнання сутності Абсолюта.

Бгакті-йога – це йога любові. Вона задовольняє інтенцію людини до поклоніння і любові до Бога як вищого ідеалу. Традиційно в системі бгакті-йоги розрізняють два рівні: Гауні-бгакті і Пара-бгакті. Як правило, Гауні-бгакті вважають першою стадією, яка полягає в тому, що учень культивує в собі любов до Бога в антропоморфній формі, конкретний образ якого відповідно до особливостей психічного складу віруючого допомагав обрати духовний вчитель. Оскільки індійський релігійний пантеон має практично необмежену кількість божеств, то у послідовника бгакті-йоги були вельми широкі можливості підібрати образ бога і богині у відповідності до своїх смаків. Пара-бгакті являється культивуванням любові і поклонінням безособовому Богу, Богу-духу.

Що ж стосується системи карма-йоги, то треба зазначити, що вона являє собою вид самореалізації, під яким розуміється досягнення єдності з Абсолютом через правильні дії, правильну працю. Санскритське слово карма і латинське дієслово *creare* походять від одного санскритського слова *krī*, що означає творити, робити, діяти.

Виділивши чотири головні напрями йоги, в той же час треба зазначити, що такий поділ не охоплює всього різноманіття систем йоги, яких різні дослідники нараховують від декількох десятків до сотень. Що ж являється спільним для всіх систем йоги, то це те, що всі вони в той чи інший спосіб пропонують поєднання індивідуальної душі людини з Абсолютом, вважаючи таке злиття з Божеством вищим ступенем самореалізації або богореалізації, розуміючи під останньою пробудження в собі божественної природи. В даній статті автор вважає доцільним зробити акцент на двох видах йоги – раджа і карма.

Для початку можна зауважити, що коли уважно підійти до глибинних положень християнства, то можна знайти певні паралелі і навіть тотожності між ним і положеннями індійської йоги. Як відомо, термін «йога» походить від кореня «юдж», що означає «з'єднувати», «поєднувати». Йогічна практика надає систему засобів, за допомогою котрих можна досягти поєднання людської душі (атми) з Абсолютом, Богом-духом і таким чином досягти мокші (звільнення) з сансари (круговерті смертей-і-народжень).

Христос говорить: «Прийдіть до Мене, усі струждені та обтяжені, – і Я вас заспокою! Візьміть на себе іго Моє, і навчитесь від Мене, бо я тихий і серцем покірливий, – знайдете спокій душам своїм. Бож іго моє любе, а тягар мій легкий.» [Мт. 11: 28–30]. В українському перекладі Біблії слово «іго» часто замінюється на слово «ярмо», що робить цей вислів досить незрозумілим. Але якщо зважити на той факт, що слово іго скоріш за все походить від санскритського слова «юдж», що, як ми вже вказували, означає «приєднуватися», «об'єднуватися» і що саме від цього слова утворився

термін «його», то все стає на свої місця. Ісус говорить, що йогоїчна практика, яку він пропонує легка і доступна, завдяки їй можна знайти спокій для своєї душі і позбутися страждань.

Один з дослідників езотеричних засад релігії, Джон Уайт вказує, що його – це система духовної практики, котра призначена для прискорення індивідуального зростання, фізичного, ментального та духовного розвитку, поки йогоїн не досягне з'єднання з Божеством [1,189–190]. Власне, таке єднання з Богом і являється вченням Ісуса. Тому езотеричне християнство розуміє ці слова з Євангелія від Матвія як «практику, котру пропоную вам, щоб ви доросли до свідомості Христа» [1,190]. Тут же в примітці перекладача вказується, що в оригіналі англійське слово «yoke» (ярмо, тягар, важка ноша) дійсно походить від того ж кореня, що і санскритське «yug» [1,189]. Таким чином, цілком логічно, вслід за Джоном Уайтом поставити питання: «Чи не дає це певні підстави вважати християнське вчення свого роду йогоїчною практикою, кінцевою метою якої є поєднання з «Отцем нашим Небесним»?

Проводячи компаративістський аналіз індуїзму і християнства, автор статті вважає за необхідне в першу чергу спиратися на першоджерела цих двох релігій. Для дослідження моральної традиції в християнстві, очевидно, буде недостатнім використання лише канонічних джерел, тому корисним буде використання й апокрифічної літератури, без врахування котрої важко зрозуміти глибинний потенціал християнства та його ймовірний зв'язок з релігійно–філософськими традиціями Сходу.

Що стосується індуїзму, то тут цілком логічним буде звернення в першу чергу до Бгавад–гіти, філософської частини величезної епічної поеми Магабгарати, оскільки практично вся індійська релігійно–філософська традиція, не дивлячись на всю її розгалуженість, зазвичай сприймає Бгавад–гіту в ролі одного з найавторитетніших джерел мудрості.

Можна також вказати, що на протязі століть Бгавад–гіта була джерелом духовної наснаги для багатьох людей, що знаходилися в пошуках істини. До її філософських ідей зверталися такі видатні індійські релігійні діячі, як Шанкара, Ганді, Дж. Неру, Ауробіндо Гхош та багато інших, вважаючи її квінтесенцією релігійно–філософської думки. Але цим значення Бгавад–гіти не вичерпується. В XVIII ст. вона була перекладена в Європі і викликала велику зацікавленість в науковців та представників творчої інтелігенції. В тій чи іншій мірі вплив Бгавад–гіти позначився на творчості таких видатних діячів, як Вордсворт, І.Бунін, Гартман, Г.Гессе, Гете, Р.Ролан, Л.Толстой, І.Уїтмен. Нею захоплювалися Гегель, Шопенгауер, Бетховен, Ейнштейн, Гейне, Роден та ін.

Головний пафос християнства з самого початку його історії полягав в пробудженні вищої духовності, що вела до богоподібності. В Нагірній проповіді Христос закликає: «Будьте такими ж досконалими як Батько наш небесний» [Мт. 5: 48]. І це не просто абстрактний заклик. В Новому заповіті ми постійно зустрічаємось з концептуальним обґрунтуванням ідеї можливості розвитку богоподібності людини. Звертаючись до іудеїв, Христос запитує: «Чи не написано в законі вашому: «Я сказав: ви боги?» [Ін. 10:34]. Читаючи Євангелія, неважко помітити одну особливість – з одного боку Христос, говорячи про себе, практично завжди використовував вираз «Син Людський». Тим самим він не проводив принципової межі між собою і звичайними людьми. Очевидно, таким чином він вказував,

що звичайна людина, яка піде по вказаному ним шляху, може досягти його рівня святості і навіть перевершити його: «Істинно, істинно говорю вам: віруючий в Мене справи, котрі творю Я, і він сотворить, і більше цих сотворить, тому що я до Отця Мого йду» [Ін. 14: 12].

Така позиція християнства цілком узгоджується з індійською концепцією про те, що Брахман тотожний Атману. «Ніколи не було так, щоб не існував Я, або ти, або всі ці царі; і ніколи не буде так, щоб хтось з нас припинив своє існування» – говорить Крішна Арджуні. В цих словах міститься одне з відправних положень ведичної релігійної філософії. Існує лише одна реальність – Брахман, Абсолют, який знаходиться в стані сат–чит–ананда, тобто вічності, знанні та блаженстві. Матеріальне буття – це всього лише прояв цієї реальності. Людська сутність є духовною сутністю. Людська душа – це найдрібніша частинка Абсолюту, тому вона теж володіє всіма його атрибутами (вічністю, знанням та блаженством), але опинившись під владою майї (ілюзорної енергії матеріального світу), людська душа забуває про свою божественність, і змушена слідувати закону карми, причинно–наслідкового зв'язку. Завданням людини, сенсом її земного буття є звільнення з–під влади майї і з'єднання з Абсолютом, що таким чином означає повернення душі до стану божественності.

Звичайно, офіційне християнство після відповідних постанов на V Вселенському соборі в 553 році заперечує концепцію карми і перевтілення, хоча вона є притаманною для послідовників так званого езотеричного християнства, для котрого ідея обожнення також займає центральне місце. До речі, ідея обожнення була характерною в більшій мірі для первісного християнства, в офіційному ж вона в більшій мірі має більш декларативне значення, де людина з одного боку визнається створеною за образом і подобою Божою, а з іншого визнається рабом божим і підкреслюється її гріховна сутність.

Отже, якщо прийняти до уваги, що відправною засадничою позицією будь–якої етичної системи є визначення сутності людини, її місця як в соціумі, так і у Всесвіті, а також сенсу її буття, то можна зробити висновок про те, що як в індуїзмі, так і в християнстві людина розглядається в якості богоподібної істоти, котра, знаходячись під владою матеріального світу, не може в звичайному стані реалізувати свою божественність, тому вона потребує керівництва для знаходження шляху для подібної самореалізації, а в ідеалі богореалізації.

Так званий восьмерічний шлях класичної йоги Патанджалі, або раджа–йоги починається із засвоєння правил Ями і Ніями, котрі регулюють етичне відношення Садгака (учня) до оточуючого світу і самого себе. Йога суворо наголошує на старанному засвоєнні і слідуванні цим правилам, котрі являться базисом, фундаментом самовдосконалення людини. Терміни Яма і Ніяма походять від одного санскритського кореня і відрізняються лише відтінками. Яма означає «стримування, самообмеження, самоконтроль», Ніяма – «слідування правилам». Йога–сутра перераховує наступні правила Ями і Ніями: «*ahimsa, satya, asteya, brahmacarya, aparigraha yamah* (ненасильство, правдивість, не присвоєння чужої власності, статево стримування та не прийняття дарів – (це) Яма)» [2,30]; *saucha, santosa, tapah, svadhyaya, isvaram pranidhana niyamah* (очищення, задоволення, аскетизм, навчання та поклоніння Богу (це) Ніяма) [2,32]. Йога сутра також вказує, що це є непорушні часом, місцем, метою

або кастою всезагальні великі обітниць [2,31]. Правила в тій чи іншій мірі притаманні не лише системі раджа-йоги, але й іншим йогічним системам та релігійно-філософським вченням, навіть тим, котрі не підтримують авторитет Вед – джайнізму та буддизму.

Першою заповіддю Ями є агімса або відмова від насильства. В священних індійських джерелах (Мокшадгармі Магабгарати, упанішадах) та працях, присвячених різним напрямкам системи йоги, нерідко можна зустріти думку, що всі інші добродетелі засновані саме на принципах цієї заповіді. В Бгагавад-гіті це слово зустрічається декілька разів в якості засобу досягнення вищої духовності та істинного знання. Так, Крішна повчає Арджуна: «Той, хто не спричиняє страждання людям і сам від людей не страждає, хто вільний від тривоги, захоплення, гніву, страху, – той дорогий мені!» [Бг.-гіта 12:14].

В християнстві принцип ненасильства також відіграє домінуючу роль. Так, в Нагірній проповіді, в так званих заповідях блаженства Ісус говорить:

«Блаженні лагідні, бо вони наслідують землю» [Мт. 5:5]. Тим самим підкреслюється, що лагідність є спокійний, повний християнської любові стан духу людини, котра ніколи не дозволяє собі гніватися, дратуватися, висловлювати незадоволення. Саме лагідністю і любов'ю, як свідчить історія, перші християни перемагали гоніння язичників. Гнів же, злість, ненависть з точки зору християнства, мають лише деструктивне значення.

«Блаженні милостиві, бо вони помилувані будуть» [Мт. 5:7]. Тут вказується, що милостиві або милосердні – це ті люди, котрі співчують іншим, прагнуть допомогти ближньому словом і справою. Такі люди не відплачують злом за зло, прощають образи, ставляться до всіх з добротою і любов'ю. В цій заповіді особливо можна углядіти реалізацію золотого правила етики.

«Блаженні миротворці, бо вони будуть наречені синами Божими» [Мт. 5:9]. Миротворцями називаються ті люди, які прагнуть жити з усіма в мирі та злагоді. Навіть інших людей, що ворогують між собою, такі люди прагнуть примирити, в крайньому випадку молять Бога про їх примирення. Христос надавав великої ваги миру душі при духовному вдосконаленні. Тому навіть вітання, з яким звертався Христос: «Мир вам!», можна сприймати як символічне і таке, що має філософський підтекст.

Христос також вважає, що покарання заслуговує не лише той, хто творить фізичне насильство, але й той, хто гнівається або ображає свого ближнього [Мт. 5:21–22]. Замість принципу помсти «око за око і зуб за зуб», в Нагірній проповіді проголошується принцип непротивлення злу насильством: «Хто тебе вдарить в праву щоку, поверни до нього й іншу» [Мт. 5: 21–22]. Заповідь любові до ближнього Христос поширює і навіть на ворогів [Мт. 5:44]. Іншими словами, Ісус вказує, що людина повинна чинити з ближніми так, як вона хотіла б, щоб чинили з нею.

В той же час, це не є проповіддю якогось мазохізму, як це часто подавалося в антирелігійній літературі. Так діяти і чинити може лише та людина, котра щиро вірить у вищу божественну справедливість. Тому Христос підкреслює, що без волі божої не впаде й волосина з голови людини. Іншими словами, ніяка інформація не пропадає даремно (що, до речі, цілком узгоджується з концепцією формування карми в індійській релігійно-філософській думці), тому будь-яка дія, думка чи бажання

принесуть своє позитивні чи негативні результати. З цієї точки зору є зрозумілою настанова апостола Павла: «Не мстїть, любі за себе, але дайте місце гнїву Божому. Бо написано: Мені помста належить. Я воздам, говорить Господь». Отож, коли голодує твій ворог – нагодуй його, коли спраглий – напої його: бо так роблячи, ти вугілля палаюче згребеш на голову його». Не будь переможений злом, а перемагай зло добром» [Рим., 12: 19–21].

В Бгагавад–гіті досконалими також вважаються люди, які «радіють благу всіх». В той же час Крішна говорить Арджуні: «Бийся!». Христос також висловлює відповідну позицію, вказуючи, що не мир він приніс, але меч. Таким чином, можна зробити висновок про те, що людина може уникати застосування насильства лише в ідеалі. В реальному житті цього важко зробити, але при застосуванні сили все ж потрібно всіляко уникати особистих егоїстичних намірів, не піддаватися негативним емоціям, але діяти виходячи з інтересів Бога, як гаранта вищої справедливості.

Наступним принципом Ями є *satya* (правдивість). Як вважають певні індійські джерела, правдивість повинна впливати з принципу агімси. Христос, критикуючи фарисеїв і книжників за лицемірство, в Нагірній проповіді повчає: «Слово ж ваше нехай буде: «так–так», «ні–ні»; бо що більш того, то від лукавого» [Мт. 5: 37]. Таким чином, вочевидь, Ісус навчає езотеричному принципу повній відповідності між словом і справою, оскільки з цієї точки зору вважається, що антагоністичні внутрішні протиріччя людини між ментальним, астральним і фізичним планах ведуть до гальмування її духовного прогресу.

Принципи *asteya* (не присвоєння чужої власності) та *aparigraha* (не прийняття дарів) намагаються урегулювати проблему ставлення до власності.

Для аскетів–відлюдників є характерним відмова від будь–якої власності. В той же час в Бгагавад–гіті термін астейя не зустрічається зовсім, а апаріграха лише один раз, що підкреслює, вочевидь, можливість досягнення досконалості не лише аскетами, але й гріхастгами (домогосподарями, які, за своїм статусом, повинні постійно вирішувати не лише духовні, але й матеріальні проблеми). В Бгагавад–гіті, як вважають дослідники, проголошуються принципи основних систем йоги – раджа, джняна і бгакті, тому обрати собі шлях вдосконалення може кожна людина, і для цього їй не обов'язково ставати відлюдником. В той же час в Йога–сутрі наголошується, що при відмові від користюлюбства приходять всі багатства [2,39].

Що стосується християнства, то слідуючи євангельській моральній доктрині, для того, щоб розвинути в собі вищу духовність, стати богоподібним, Христос пропонував перш за все позбутись власного егоцентризму і відмовитись від постійної гонитви за матеріальними благами. Ця ідея є однією з домінуючих в Новому Завіті: «Ісус сказав учням Своїм: істинно говорю вам, що важко багатому увійти в Царство Небесне; і ще говорю вам: легше верблюду пройти скрізь вушко голки, ніж багатому увійти в Царство Боже» [Мт. 19: 23–24]; «Не збирайте собі багатств на землі, де міль і ржа знищують і де злодії підкопуються і крадуть. Але збирайте собі багатства на небі, де ні міль, ні ржа не знищують чи де злодії не підкопуються і не крадуть. Бо де багатство ваше, там буде і серце ваше [Мт.6: 19–21]. Або: «...Царство Боже не їжа і питво, але праведність і мир і радість

в Святому Дусі» [Посл. до Римлян 14:17]. Ця ідея виражена й в апокрифічних Євангеліях. Наприклад, в Євангелії від Хоми Ісус говорить: «Той, хто знайшов світ і став багатим, хай зречеться його» [Хома, 114].

Велику роль в системі йоги відіграє принцип *brahmacharya* (статевого стримування). Представники вищих каст, так звані, двічінароджені, повинні були певний період часу (інколи він затягувався аж на сорок п'ять років і називався вищим видом брагмачарі, хоча такі випадки були досить рідкісними і могли мати місце лише в касті брамінів) знаходитися в домі вчителя, опановуючи ведичну мудрість, при повному статевому стримуванні. До учня–брагмачарі, що знаходився в домі гуру, висувалися вимоги дивитися на вчителя, його дружину і дітей як на своїх власних батька, матір, сестер і братів. Йому також заборонялося займатися еротичними фантазіями і навіть спостерігати за іграми тварин під час тічки.

Керування сексуальною енергією в системі раджа–йоги здійснювалося посередництвом різних асан, банх і мудр (наприклад, мула бандха, ваджролі мудра тощо). Вважалося, що сексуальною енергією треба керувати і сублимувати в духовну. Звичайно, можна зауважити, що в так званій тантра–йозі з'єднання з Абсолютом відбувається за рахунок сексуальної практики, але й тут має місце володіння своєю сексуальною енергією.

Ідею відмови від сексуального життя зустрічаємо й Новому завіті: «Бо є скопці, котрі з черева материнського народилися так; і є скопці, котрі оскоплені від людей; і є скопці, котрі самі зробили себе скопцями для Царства Небесного. Хто може вмістити, той вмістить» [Мт. 19:12]; «Бо у воскресінні ні одружуються, ні виходять заміж, але перебувають, як Ангели Божі на небесах» [Мт. 22:30]. Як відомо, священнослужителі в католицизмі повинні сповідувати цілібат. В інших напрямках християнства він виражений не так однозначно. Таким чином, в індуїзмі і християнстві ми бачимо в більшості випадків практику сублимації сексуальної енергії в духовну.

Отже, можна зробити висновок, що принципи Ями виступають в якості загальнолюдських моральних заповідей і не суперечать або навіть є тотожними євангельським. Що ж стосується правил Ніями, то можна зразу ж зазначити, що вони дозволяють не лише більш гармонійно будувати відносини з оточуючим світом, але й виховувати в собі якості, необхідні для подальшої самореалізації, що, в першу чергу, полягає в досягненні незалежності від оточуючого світу.

Перше правило Ніями є *saucha* (чистота). В індійській традиції очищення поділяється на два види: зовнішнє (на фізичному плані) і внутрішнє (на моральному, інтелектуальному і духовному планах). Зазвичай вважається, що внутрішнє очищення є набагато важливішим за зовнішнє. Останнє досягається за допомогою підтримування тіла в чистоті, а також за допомогою постів, омовінь та очисних процедур. Що ж стосується внутрішнього очищення, то воно реалізується за допомогою культивування високих моральних якостей, інтелектуальному розвитку, вивченні духовної літератури, читанні молитов, участі у відповідних ритуалах та церемоніях, відвіданні святих місць та спілкуванні з високодуховними людьми. Так, наприклад, в системі бгакті–йоги, в ході процесу поклоніння образу божества культивується очищення тіла, місця поклоніння, ритуальних предметів, мурті, свідомості тощо.

В християнстві зовнішнє очищення досягається в основному за допомогою постів, хоча в апокрифічному «Євангелії від есеїв» подається

досить докладно система очищення за допомогою води, повітря, землі і енергії Сонця та очисних процедур. Очищення внутрішнє реалізується за допомогою молитовної практики, творенню благодійних справ та культивуванні любові, хоча в сучасному християнстві остання в більшій мірі виродилася в формулу благопристойності, а не являє собою потужну систему духовної практики.

В Йога–сутрі *santosa* (задоволення) розглядається як шлях до досягнення найвищого щастя [2,42]. Християнська любов також формує відчуття щастя і незалежності від матеріальних обставин. Таким чином, почуття задоволення дає можливість зосередитись на самопізнанні і духовних цінностях, а також будувати гармонійні відносини із оточуючим світом. Людина ж, незадоволена власною долею, намагається змінити або перебудувати світ за своїми потребами, що веде в більшості випадків до порушення його об'єктивних законів. Тому в індійській традиції незадоволення часто сприймається як шлях до авід'ї (помилкового знання).

Tarah – наступний принцип Ніями, – розглядається в популярній літературі в якості аскетизму або подвижництва. З іншого ж боку, слово «тапас» перекладається як «жар», «горіння». В 10–й книзі Рігведи описується поява всесвіту саме з тапасу. На наш погляд, замінивши слово «тапас» на слово «енергія», можна зрозуміти хід думки стародавніх мудреців, котрі, вочевидь, уже тоді сприймали світ як постійний енерго–інформаційний обмін або перехід одного виду енергії в інший. Виходячи з цього, самообмеження і тренування в аскетичних вправах повинно було допомагати в розвитку і збереженні енергії, яка могла б бути застосована для тієї чи іншої мети, в даному випадку скеровувалася на духовний розвиток. Тому практика тапасу або аскетизму була завжди необхідним атрибутом більшості релігій, в тому числі індуїзму та християнства.

Відданість або поклоніння Богу (*isvara pranidhana*) є останнім принципом Ніями. Оскільки Яма і Ніяма являються засадничими принципами морального вдосконалення, то на нижчому етапі вдосконалення особистості, коли психічні сили ще не знаходяться на достатньому рівні розвитку, є необхідність співвідносити свої дії і устремління з Вищим ідеалом, і тому *isvara pranidhana* є не просто поступкою теїзму, а являється підготовчим етапом Дгарани – зосередженням, яке переходить в Дг'яну (медитацію) і потім в Самадгі (транс). Подібну тенденцію ми маємо і в системі бгакті–йоги. Як уже вказувалося в даній статті, є два види медитації: Гауні–бгакті і Пара–бгакті. Зазвичай, Гауні–бгакті вважають першою стадією медитації, яка полягає в тому, що учень культивує в собі любов до Бога в антропоморфній формі. Пара–бгакті являється культивуванням любові і поклонінням безособовому Богу, Богу–духу. Подібну практику можна зустріти і в більшості містичних напрямках, в тому числі й містици християнства.

В той же час, слід враховувати, що не зважаючи на певний універсалізм правил Ями і Ніями, ці принципи розраховані все ж більше на людей, які не ведуть активний спосіб життя, а зайняті в основному власним самовдосконаленням. Тому проблема діяння і не–діяння завжди була і є вельми складною проблемою в контексті духовних пошуків людства. Власне, вона знаходиться в центрі уваги Бгавад–гіти, де вказується: «Людина не досягне звільнення від пут долі відмовою від дій, одним лише зреченням вона

не підніметься до Досконалості» [Бг.–гіта, 3:4]. Цю проблему й намагається вирішити карма–йога або йога правильної дії.

Підходячи до розгляду теорії і практики карма–йоги, як вона викладається в Бхагавад–гіті, можна зазначити, що вже в індійському ведичному суспільстві було детально розроблене вчення про дгарму. В даній концепції вказувалося, що кожна річ, кожне явище, кожна людина і кожний народ мають своє призначення і мету. Слідування особистій дгармі є за ведичною концепцією благом, і навпаки, виконання (навіть дуже якісне) не своєї дгарми веде до дисгармонії і душевних страждань. Виходячи з концепції карми і перевтілення, карма–йога вважає, що кожна людина приходиться в цей світ не випадково, а навпаки, вона отримує певне місце, яке вона заслужила в своїх колишніх життях, а також їй призначається конкретна роль, яку вона й повинна зіграти в цьому житті, слідуючи своїй дгармі.

Доля людини, або її карма, постійно формується не лише вчинками людини, але в першу чергу її бажаннями та думками, або, як говорять йоги, людина постійно творить свою карму в трьох вимірах: матеріальному, астральному та ментальному, причому два останніх мають набагато більше значення, ніж перший.

Подібну ідею ми зустрічаємо й в християнстві. Якщо в єврейському суспільстві часів виникнення християнства моральна установка робилася насамперед на праведність вчинку, то Христос акцентував увагу на думках, словах і бажаннях, оскільки саме вони, виходячи з езотеричної традиції розуміння розвитку людського духу, формують душу людини. «Ви чули, що сказано древніми: «Не вбивай, хто ж вб'є, належить суду?». А Я говорю вам, що всякий, хто гнівається на брата свого даремно, належить суду, хто ж скаже брату своєму: «Рака», належить Синедріону, а хто скаже: «Безумний», належить гесні вогненній. Отже, якщо ти принесеш дар твій до жертovníка і там згадаєш, що брат твій має щось проти тебе, полиши там дар твій перед жертovníком і піди перш за все помирись з братом твоїм і тоді прийди і принеси дар твій», – говорить Ісус [Мт. 5: 21–26]. Тобто він вказує, що матеріальна жертва Богу не може компенсувати гріхів духовного плану. Яскравим підтвердженням цьому служить євангельський епізод вигнання Ісусом міняйл з храму.

В такому ж руслі слід, очевидно, розуміти й слова Ісуса: «Ви чули, що сказано древніми: «Не перелюбствуй» [Вих. 20:14]. А я кажу вам, що всякий, хто дивиться на жінку з хтивістю, той вже перелюбствував з нею в серці своєму. [Мт. 5:27–28]. Це цілком узгоджується з традицією індуїзму, де як ми вже вказували, вважається, що думки і навіть емоції впливають на формування душі набагато більше, ніж вчинки. Тобто для духовного прогресу важливий не стільки вчинок, скільки його мотивування, тому йоги в першу чергу наполягають на чистоті бажань і помислів. Ця чистота сприяє встановленню гармонійних відносин з оточуючим світом, дає почуття щастя і любові до всього живого. Крішна говорить Арджуні: «Смирненні мудреці, завдяки істинному знанню, одними очима бачать вченого браміна, корову, слона, собаку і собакоїда (недоторканого) [Бг.–гіта 5:18]. Любов же до всього живого, яку відчуває і яку культивує в собі йогин, формує почуття єдності з усім світом, дає можливість вбачати в усьому прояв божественного начала і в свою чергу позитивно впливає на його власні почуття, думки та вчинки того, хто йде шляхом самореалізації, роблячи їх ще більш одухотвореними і наповненими вищим сенсом.

Йога розглядає людину як складову частину гігантського єдиного космічного організму, який розвивається завдяки керуючій і направляючій силі Світового розуму, котрий діє через кожний організм, через кожну людину, і тому люди, як духовні істоти рівні перед Богом–Абсолютом, Світовим розумом. З іншого боку, кожна людина в тій чи іншій мірі чинить зворотний вплив на весь світовий організм в цілому. Виходячи з цього, представники карма–йоги не випадково вважають, що незначних або низьких професій просто не існує, оскільки кожен вид роботи чи заняття потрібний для реалізації загального космічного плану.

Іншими словами, карма–йога проповідує рівність перед Богом, вказуючи, що прибиральник вулиць, який з усією старанністю віддається своїй роботі, скоріше досягне самореалізації, ніж, якщо він буде виконувати, навіть дуже добре, чужі обов'язки, тому що при цьому він порушував би божественний задум, виконуючи не йому відведену роль. В Бгавад–гіті відносно цього вказується: «Виконання власних, хай навіть найбільш скромних обов'язків є кращим, ніж виконання чужих, хай навіть найбільш високих. Краще закінчити втілення, виконуючи власну дгарму, чужа є дгарма сповнена небезпеки!» [Бг.–гіта, 3:35].

Якщо кожна справа або професія проголошуються гідною уваги, то таким же важливим значенням наділяється відношення до виконання своїх обов'язків. Саме ставленням до своєї праці і своїх обов'язків людина може як створювати негативні кармічні реакції, так і звільнитися від них. Тому, хто став на шлях карма–йоги, пропонується виконувати свої обов'язки з максимальною зосередженістю, не відволікаючись, з повною віддачею і отримувати від цього насолоду. Вважається, що така зосередженість на потрібній справі очищує інтелектуальну і емоційну сферу діяльності, весь організм починає працювати в єдиному ритмі, що служить запорукою досягнення максимального результату.

Таку ж саму рівність перед Богом проповідує і християнство, на відміну від, наприклад, іудаїзму. Христос не сторонився людей низького походження, або низьких професій, без сумніву вважаючи, що і в цих людях є така ж сама іскра божя, як в інших. Тобто, в християнстві ми також зустрічаємо ідею, що кожна людина для того, щоб досягти Царства Божого, повинна бездоганно виконувати свій обов'язок, яким би він не був незначним або малоприємним. На це вказують слова Нового заповіту: «Вся влада від Бога»; «Раби, покоряйтеся вашим панам» тощо. Ідея слідування своїй дгармі, на наш погляд, особливо чітко проглядається в творчості українського філософа Г.С.Сковороди, котрий, не жвиваючи цього терміну, заміняє його на поняття «сородної праці».

Практично в усій індійській релігійно–філософській думці, в тому числі системі карма–йоги, особливе місце відводиться умінню володіти собою. Ідея відносно того, що перемога над почуттями (*indriyajayah*) та вміння керувати ними є необхідною запорукою для досягнення будь–якої мети або справи, є характерною для індійського світогляду, оскільки це дисциплінує людину морально і фізично. Щоб переконатися в цьому, можна знову ж таки звернутися до Бгавад–гіти. В розділі другому Бгавад–гіти, саме вмінню володіти собою присвячується досить багато місця:

58. Досконалим є свідомість того, хто здатен відволікти свої почуття від об'єктів, подібно до того, як черепаха втягує в панцир свої кінцівки.

59. Втілена душа може утримуватися від чуттєвих задовольень, хоча смак до них залишається. Але відчувши вищу насолоду, вона втрачає смак до минулого і утверджується в свідомості.

60. Почуття настільки сильні і неспокійні, о Арджуна, що насильно захоплюють розум навіть старанної людини, що прагне керувати ними.

61. Той, хто вчиться керувати своїми почуттями, тримаючи їх під повним контролем, зосереджує свою свідомість на Мені, вважається людиною стійкого розуму.

62. Споглядаючи об'єкти почуттів, людина розвиває прив'язаність до них, з прив'язаності народжується пожадливість, з пожадливості виникає гнів.

64. На людину, вільну від всіх прив'язаностей і антипатій і здатної контролювати свої почуття посередництвом регулятивних принципів свободи, сходить милість Господа.

65. Для того, хто таким чином задоволений, більше не існує трьох видів страждань матеріального існування, при досягненні такого задоволення свідомості людина стає міцніша розумом.

67. Подібно до того, як човен несе сильним вітром, так одне–єдине почуття, що заволоділо людиною, здатне забрати її розум.

68. Тому, о міцнорукій, той, хто відволікає свої почуття від їх об'єктів без сумніву знаходиться в твердому розумі.

70. Задоволення може досягти лише той, кого не турбує безперервний потік бажань, подібний до річок, що впадають в завжди спокійний океан, котрий неможливо наповнити. І немає миру тому, хто прагне задовольнити свої бажання.

Що стосується християнства, то Ісус, як це описують Євангелія, демонструє подібне вміння володіти собою. Так, після прийняття хрещення від Івана Хрестителя, він відправляється в пустелю, щоб пройти відповідну підготовку для виконання своєї місії. Окрім випробовуванням сорокаденним постом, він піддається спокушанням дияволом [Лука, 4:3–13]:

3. І сказав Йому диявол: якщо ти Син Божий, то вели цьому каменю зробитися хлібом.

4. Ісус сказав йому у відповідь: написано, що не хлібом єдиним буде жити людина; але всяким словом Божим.

5. І звів його на високу гору, диявол показав Йому всі Царства всесвіту миттєво.

6. Тобі дам владу над всіма цими царствами в славу їх, бо вона передана мені, і я, кому хочу, даю її;

7. Отже, якщо поклонишся мені, то все буде Твоє.

8. Ісус сказав йому у відповідь: відійди від мене, сатано; написано: «Господу Богу твоєму поклоняйся і Йому одному служи».

9. І повів Його в Єрусалим, і поставив Його на крилі храму, і сказав Йому: якщо Ти Син Божий, кинься звідсіля вниз;

10. Бо написано: «Ангелам Своїм заповідаю про Тебе зберегти Тебе»;

11. І на руках понесуть Тебе, та не приткнешся об камінь ногою Твоею.

12. Ісус сказав йому у відповідь: сказано: «не спокушай Господа Бога твого».

13. І закінчивши всі спокушання, диявол відійшов від Нього до часу.

Якщо офіційне християнство розглядає цей біблійний епізод буквально, як боротьбу Ісуса з Сатаною, представником світу темряви, то в індуїзмі або езотериці подібне спокушання може розглядатися дещо в іншому плані. Так, в індійській традиції вважається, що в тілі людини є сім чакр або енергетичних сплетінь. В основі першої з них міститься енергія у вигляді змії, так звана, сила Кундаліні. Підняття цієї сили по всім семи чакрам приводить до їхнього розкриття і пробудженні вищої духовності, а також відповідного з'єднання з вищою силою, Абсолютом. Виходячи з цього, перше спокушання пов'язане із задоволенням тілесних потреб. Це спокушання відноситься до фізичного рівня свідомості, яке забезпечують перша і друга чакри. Друге спокушання, яке відноситься до третьої чакри, стосується потуранню тілесним задоволенням і жадоби до отримання влади. Тобто Сатана тут виступає не як реальна істота, уособлення зла, а як нижче «я» людських бажань і слабостей. Коли свідомість піднімається на більш високий в порівнянні з фізичним рівень, людина все ще не позбавляється егоїстичних прагнень. Тому подолання третього спокушання Ісусом вказує на те, що застосування духовних сил в особистих цілях для задоволення егоїстичних бажань, було б порушенням волі Бога. Христос же трансцендентував свою его-свідомість, іншими словами, нівелював себе як звичайну особистість, ставши натомість провідником волі божої. Подібну позицію займає низка представників езотеричної традиції, в тому числі й Муамата Ешбі [2,160–161].

Вміння володіти собою з точки зору індійської традиції не є самоціллю, а є лише підґрунтям для подальшого самовдосконалення особистості. В цьому переконує розділ п'ятий Бгагавад-гіти, присвячений практиці зречення матеріального світу:

10. На тому, хто виконує свої обов'язки без прив'язаності, віддаючи плоди Всевишньому господу, не позначаються наслідки гріховних вчинків. Він подібний до листка лотосу, котрий не змочується водою.

11. Йоги, що відмовилися від усіх прив'язаностей, діють, використовуючи тіло, розум і навіть почуття тільки з метою очищення.

12. Неухильно віддана душа досягне справжнього спокою, бо вона віддає Мені плоди всіх своїх діянь, тоді як той, хто не перебуває в єдності з Божественним, хто з жадібністю прагне до плодів своєї праці, попадає в матеріальне рабство.

В Євангеліях можна знайти цитати, де Ісус закликає до подібного зречення від будь-яких земних спокус. Так, в Євангелії від Матвія [5: 29–30] сказано:

29. Якщо ж праве око твоє спокушає тебе, вирви його і кинь від себе, бо краще для тебе, щоб загинув один з членів твоїх, а не все тіло було вивержене в геєну.

30. В якщо права рука твоя спокушає тебе, відріж її і кинь від себе, бо краще для тебе, щоб загинув один з членів твоїх, а не все тіло твоє було вивержене в геєну.

Подібні вказівки містяться і в Євангелії від Марка [9: 45–47]:

45. І якщо права нога спокушає тебе, відріж її: краще тобі вийти в життя кульгавому, ніж з двома ногами бути виверженому в геєну, у вогонь негасимий.

46. Де черв'як їх не вмирає і вогонь не згасає.

47. І якщо око твоє спокушає тебе, вирви його: краще тобі з одним оком ввійти в Царство Боже, ніж з двома очима бути виверженим в геєну вогняну.

В апокрифічному Євангелії від Хоми ідея зречення матеріального світу виражена досить лаконічно: «Якщо ви не станете відсторонюватися від світу, ви не знайдете Царства» [Хома, 32].

Необхідність подібних вимог пояснюють слова Євангелія від Матвія [6: 24]:

24. Ніхто не може служити двом панам: бо або одного ненавидітиме, а іншого любитиме, або до одного прихилиться, а другим гордуватиме. Не можете служити Богу і мамоні.

Відданість Богу в деяких моментах може входити в протиріччя з законами соціальними. З точки зору езотеричних традицій, адепт повинен віддавати перевагу законам божим, а не соціальним. Це цілком узгоджується також з позицією бгакті–йоги або йоги відданого служіння, як вона викладена в Бгагавад–гіті.

Як відомо, фабула Бгагавад–гіти полягає в тому, що Арджуна, один з братів Пандавів терзається сумнівами на полі битви Курукшетра відносно того, чи правильно він буде діяти, якщо вийде на бій з своїми родичами Кауравами, щоб відвоювати царський престол. Не в змозі винести докорів сумління, він вирішує відмовитися від битви, зречтись свого царського походження, а також статусу кшатрія (воїна) і стати саньясі (жебруючим монахом). Але Крішна, який виконує роль візничого на колісниці Арджуни, впадши в транс, від імені Бога проголошує повчальну промову, наставляючи Арджуна на правильний шлях і спонукаючи його виконувати свій обов'язок кшатрія перед Богом, а оскільки Бог уже визначив долю тих людей, кому належить померти на полі бою, а кому ні, то Арджуна повинен слідувати дгармі воїна, тобто битися, а не уникати битви. «Воістину, не може втілений відмовитися від дій повністю! Лише той, хто відмовляється від особистої вигоди, – той дійсно відмовляється!» [Бг.–гіта, 18:11]. «Але, хто вільний від такого егоцентризму, чия свідомість є вільною, той навіть вбиваючи в цьому світі, воістину, не вбиває і не зв'язує себе цим!» [Бг.–гіта, 18: 17]

В християнстві також проглядається ідея, що сімейні обов'язки не мають значення в порівнянні з обов'язками перед Богом. Це характерно як для Старого Завіту, так і для Нового. В Старому Завіті це підтверджує той епізод, коли Авраам був готовий принести в жертву Богу свого єдиного сина Ісака.

Про це ж говорить Євангеліє від Матвія [12: 46–50]:

46. Коли Ісус ще промовляв до людей, аж ось мати й брати Його стояли надворі, бажаючи говорити з Ним.

47. І сказав хтось до Нього: «Ось мати Твоя й брати Твої стоять надворі, бажаючи говорити з Тобою».

48. А Ісус відповів йому: «Хто це мати моя? І хто брати Мої?»

49. І показавши рукою Своєю на учнів Своїх, сказав: «Ось мати Моя і брати Мої!»

50. Бо хто чинитиме волю Отця Мого Небесного, той Мені брат і сестра та мати».

В Євангелії від Луки і апокрифічному від Хоми ці установки звучать ще більш категоричніше: «Коли хто приходить до Мене і не зненавидить батька свого і матері, і дружини і дітей, і братів і сестер, та ще й життя

своє, – не може учнем моїм бути» [Лука, 14:26]; «Той, хто не відчуває ненависті до батька свого і матері, подібно Мені, не може стати учнем Моїм. Той, хто любить батька і матір більше за Мене не може стати учнем Моїм. Бо мати дала мені плоть, а Моя справжня Мати дарувала мені життя» [Хома, 60].

В чому ж полягає сенс виховання неприв'язанності до результатів своєї діяльності? І як розуміти слова Крішні, коли він говорить Арджуні: «Ти маєш право на працю, але не на її результати». Це з точки зору карма-йоги означає, що бажання, або прагнення отримати результати дії прив'язує людину до роботи. Бажання, турбота і очікування плодів своєї діяльності хвилює розум, позбавляє спокою, викликає егоїстичні тенденції і веде до рабської залежності. Єдиний шлях позбавитися від негативних кармічних реакцій – це дати Богу або Світовому розуму діяти через себе, відмовившись при цьому від результатів своєї діяльності, плодів своєї праці, наповнивши кожен свій вчинок, думку чи бажання вищим сенсом, розглядаючи кожна свою дію, як поклоніння Богу. Карма-йога вказує, що людина повинна виконувати лише роль провідника божественного промислу, Крішна говорить Арджуні: «О, Арджуна! Все, що ти здійснюєш, все, що ти сприймаєш, що приносиш в жертву, все, що ти віддаєш, всякий духовний подвиг, котрому ти віддаєшся, здійснюй як підношення мені. Так ти будеш звільнений від зв'язків дій, котрі несуть благі і погані наслідки. З серцем, що зосередилось в йозі зречення, ти таким чином звільнений, прийдеш до Мене». Тобто карма-йога вказує, що людина повинна виконувати лише роль провідника божественного промислу.

Карма-йога пропонує в усьому покластися на божественний промисел і божественну справедливість. Чи не те ж саме говорить Ісус Христос: «Не журіться про життя своє – що будете їсти та що будете пити, ні про тіло своє, – у що зодягнетесь. Чи ж не більше від їжі життя, а від одягу тіло? Погляньте на птахів небесних, що не сіють, не жнуть, не збирають у клуні, та проте Небесний Отець їх годує. Чи ж ви не набагато вартіші за них?» [Мт. 6:25–26].

В Індії людина, яка ставала на шлях йоги, зазвичай повинна була порвати всі особисті і суспільні відносини: якщо вона була двічінародженою, тобто представником вищих каст і отримала відповідну ініціацію, то знімала з себе священний шнур, а разом з цим – полишала всі відповідні тому чи іншому суспільному стану обов'язки. Вона поривала з минулим, приймала нове, духовне життя, що повинно було привести її до самореалізації. Такий йог жив в ашрамі, або усамітнювався, своїм подвижництвом, самоконтролем, зосередженням і спогляданням він прагнув припинити і усунути з відомості навіть цілепокладання.

Цікавим моментом є те, що в ортодоксальних індійських священних писаннях вказується, що дії Бога є суть ліла (в перекладі з санскриту ліла означає «гра» або «розвага»). Іншими словами, промисел Бога не пізнається формально-логічним шляхом (згадаймо хоча б біблійний вираз про те, що «шляхи Господні є несповідними»), але, все ж, релігія визнає, що волю Бога можна до певної міри пізнавати через відповідний психологічний стан, інтуїтивно, за допомогою віри. Вхідження в цей психологічний стан в більшості випадків відбувається під час проведення ігрового дійства, котрим являються релігійні обряди і церемонії. Стародавні містерії відбувалися також у вигляді театралізованого дійства,

де учасник виконував роль як глядача, так і актора. В системі бгакті–йоги віруючий через проведення кіртану (богослужіння, що супроводжується піснями і танцями), що також є своєрідною грою, фактично уподібнюється Крішні, поєднуючись з ним через культивування любовного служіння. Отже, якщо прагматична діяльність до певної міри створює залежність індивіда, звужує коло його вибору, то гра, навпаки, найбільш повно розкриває його внутрішні здібності, його духовний потенціал.

Виходячи з цього, можна зазначити, що відсутність прив'язаності не означає, що людина повинна пригнічувати в собі прагнення до задоволення, насолоди. Навпаки, карма–йога вчить, що така неприв'язаність допомагає отримувати людині насолоду з усього, що її оточує. Прихильники індуїзму, особливо ті, що віддають перевагу слідуванню карма–йоги, вважають, що коли людина прив'язана до якої–небудь особи або предмету настільки, що від них, як їй здається, залежить її щастя, вона являється рабом цієї особи або речі. Але коли людина звільняється від прив'язаності, її щастя вже не залежить від зовнішніх обставин, а є її внутрішнім станом. Будь–яку невдачу така людина сприймає як стимул до майбутніх перемог, як вказівку до самовдосконалення. Тому прихильники карма–йоги вважають, що нагородою для людини, що звільнилася від матеріальної прив'язаності, є відчуття безмежної радості від життя, яку людина, що прив'язана до плодів своєї діяльності не відчуває навіть в моменти найбільш великих успіхів.

Аналізуючи євангельські заповіді з точки зору езотеричних традицій, можна побачити в них інший, більш глибинний сенс, ніж це подається в догматичному християнстві. Не піддаючи сумніву головні догмати іудаїзму («Не думайте, що Я прийшов порушити закон або пророків: не порушити прийшов Я, але виконати» [Мт. 5: 17–18], Христос в той же час пропонує по новому розуміти заповіді Божі, відійти від формалізму, обрядовості і буквального слідування принципам релігійного життя. Такий підхід пояснюється, очевидно, тим, що коли людина вважає за норму слідувати в першу чергу букві закону, вона рано чи пізно сходить на позиції подвійної, а то й потрійної моралі: тобто думає одне, говорить інше, робить третє. Це відбувається тому, що життя настільки мінливе, настільки суперечливе, що його не можна втиснути в найдосконалішу систему логічних категорій або формальних заповідей. Через деякий час після побудови найдосконалішої логічної системи, в реальному житті знаходиться якийсь «іраціональний» залишок (явище, ситуація, що не підходить ні під одну категорію або заповідь) і цей «залишок» підриває цю найдосконалішу логічну систему. Тому Сократ ще за п'ятсот років до виникнення християнства в своїх знаменитих діалогах шляхом застосування іронії (коли співбесідник починав суперечити самому собі) і маевтики (повивального мистецтва) навчав в кожній ситуації бачити головне, піднімаючись тим самим над протиріччями і, таким чином, відходити від шаблонно–логічного мислення. Христос же досягав подібного ефекту через символізм притч, посередництвом котрого він вчив своїх послідовників інтуїтивно–цілісному проникненню в проблему, тим самим пропонує слідувати духу закону, а не його букві. Іншими словами, з цієї точки зору, треба завжди обирати головне і полишати другорядне, дріб'язкове. Головне ж, виходячи з євангельської концепції, завжди полягає в духовному зростанні, пріоритеті духовних цінностей над матеріальними.

Прикладом такого пріоритету духовних цінностей над матеріальними, слідуванню духу закону, а не його букві, може служити наступний євангельський епізод. Так, в Євангелії від Матвія [12: 1–2] вказується:

1. В той час Ісус проходив засіяними полями, а учні Його зголодніли й почали рвати колосся та їсти.

2. Побачивши це, фарисеї казали до нього: «Ось Твої учні роблять чого не годиться в суботу».

3. Він же промовив до них: «Хіба ви не читали, що зробив Давид, як зголоднів він і ті, що були з ним?»

4. Як він увійшов до Божого дому і їв жертovní хліби, що не годилось йому їсти, ні тим, що були з ним, а тільки одним священикам?»

5. Або хіба ви не читали в законі, як священики в храмі порушують суботу, та й не винуваті?»

6. А я вам кажу, що тут є більший від храму!

7. А коли б ви знали, що воно є: «Милості хочу, а не жертви», то не засуджували б невинних.

8. Бо Син Людський – він Господь і суботи».

Центральне місце в християнстві займає акт розп'яття Ісуса Христа, котрим Син Божий, як вважає офіційне християнство, здійснивши цей унікальний подвиг, викупив гріхи людські. В той же час, досліджуючи інші, старші за християнство релігії, можна зробити висновок про те, що подібні подвиги здійснювали й інші божества, тобто у Ісуса були попередники. Порівнюючи індуїзм і християнство, можна зазначити, що герой Магабгарати, – Крішна, був також розп'ятий. Менлі П. Холл в своїй монографії «Енциклопедичне викладення масонської, герметичної, кабалістичної і розенкрейцерівської символічної філософії» наводить відповідні цитати дослідників індійської релігійної культури: Луї Жакольо, Мура, Інмена. Так, Л. Жакольо в своїй роботі «Біблія в Індії» таким чином описує смерть Крішни: «Крішна зрозумів, що прийшов час його упокоєння в землі і повернення в лоно того, хто його послав. Якось заборонивши своїм учням слідувати за ним, він пішов на берег Гангу здійснити омовіння. Тричі занурившись, він встав на коліна і звернувся з молитвою до небес, чекаючи на смерть. В цьому положенні він був поцілений стрілою людиною, чиї злочини він викрив і котрий з великою групою поплічників переслідував Крішну з метою його вбивства. Тіло Боголюдини було підвішене на дереві його вбивцями з тією метою, щоб воно стало здобиччю стерв'ятників. Новина про смерть Крішни швидко облетіла всіх, і там зібрався натовп, котрий привів Арджуна. Люди хотіли забрати священні останки загиблого. Але матеріальна смертна плоть Спасителя щезла, – вона, без сумніву, набула небесне житло, а дерево, на котрому висіло тіло, раптом покрилося червоними квітами, що поширювали найвишуканіший аромат». Інші версії смерті Крішни говорять, що він був прив'язаний до хрестоподібного дерева і лише після цього вбитий стрілами. В книзі Мура «Індуський пантеон» є картина, на котрій зображений Крішна, ноги і руки котрого прибиті цвяхами. В книзі Інмена «Стародавні вірування» наведений малюнок східного божества з ногами, що прибиті цвяхами» [3,431.].

Можна зазначити, що одною з базових ідей індійської моральності є ідея жертви, як головного принципу існування. В індійських писаннях весь світ уявляється як свого роду ланцюг самопожертвувань, де нижчий рівень життя приносить себе в жертву для вищого. Очевидно, тут

інтуїтивно–образно зафіксований принцип енергетичного обміну в природі. В Бгавад–гіті вказується: «Знай, що Брахман здійснює виконання доль. А Брахман представляє Споконвічного. І всюдисущий Брахман завжди підтримує в людях їх жертвність» [Бг.–гіта, 3:15]

Ідея жертвності відіграє надзвичайно велику роль і в християнстві, хоча трактовки розп'яття в догматичному і езотеричному християнстві розходяться кардинальним чином. В той же час треба зазначити, що й в християнському езотеризмі існують різні підходи в трактовці хреста і розп'яття. Так, в софіанській традиції езотеричного християнстві хрест репрезентує союз Логосу і Софії – Нареченого і Нареченої. Вертикальна лінія символізує Логос, а горизонтальна – Софію. Замість дерев'яного хреста софіани шанують хрест зі світла і Духу. Цей духовний хрест уособлює собою досягнення божественного просвітлення і подолання потреби в матеріальному тілі [4,74].

Муамата Ешбі, котрий намагається вивести християнство з більш ранніх єгипетських джерел, підкреслюючи в той же час зв'язки єгипетських містеріальних культів з індуїзмом, висловлює своє розуміння акту розп'яття: «Містичний сенс полягає в тому, що душа кожної людини являється Ісусом, котрий втілюється, а потім розпинається мирськими бажаннями і пристрастями, тому що відвертається від божественного бачення своєї справжньої природи. Воскресіння Христа в серці кожної людини відбувається тоді, коли знову досягається Свідомість Христа, або Царство Боже» [2,228].

Близьку до цієї точки зору висловлює Франц Хартман в своїх замітках щодо теологічних побудов відомого містика Якоба Бьоме: «Хрест представляє земне життя, а терновий вінець – душу, що страждає і тіло, а крім того перемогу духу над елементами темряви. Тіло є оголеним, що говорить про те, що кандидат в безсмертя повинен позбавитися від всіх земних бажань. Фігура прибіта до хреста, що символізує смерть і відмову від власної волі: не потрібно прагнути здійснити щось за власної волі, а потрібно просто виконувати Волю Божу. Над головою напис: « I.N.R.I », найбільш важливим значенням котрого являється *In Nobis Regnat Iesus* (Всередині нас править Христос). Але значення цього напису може бути практично відоме лише тим, хто дійсно помер для світу бажань і піднявся над спокусами особистого існування, і перед тим як спрагла душа може з'єднатися з всюдисущим, все проникаючим Отцем, цією особистістю треба пожертвувати для того, щоб звільнити універсальну свідомість» [3,433–434].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що в езотеричній традиції має місце думка про те, що віруючий, котрий хоче досягнути єдності з Богом, повинен пожертвувати всім заради цього, навіть власним тілом з його постійними бажаннями.

Звичайно, вищесказане в певній мірі суперечить основним положенням інституціональної церкви, яка розглядає Ісуса Христа в першу чергу як спокутника гріхів людських. Але, на погляд автора статті, таке розуміння основ християнства відповідає глибинним засадам християнського вчення, являється тою «твердою їжею», про яку згадував апостол Павло, звертаючись до коринфян.

Вручивши себе Вищому розумові, ставши провідником його дій, віруючий, як в індуїзмі, так і в християнстві зміцнює свою віру в те, що Бог

допоможе йому вийти з будь-якої, зовні навіть безнадійної ситуації. Така людина на психологічному рівні постійно відчуває свою єдність з Богом вже тут на Землі.

Запорукою духовності, головними заповідями, Христос вважав культивування любові до Бога і до ближнього свого, де під ближніми розумілися також навіть вороги. Саме така нічим не обумовлена любов може зробити людину досконалою, оскільки почуття щастя, яке відчуває при цьому людина, дає можливість без особливих труднощів слідувати золотому правилу етики: «Як ти хочеш щоб люди чинили з тобою, так і ти чини з людьми».

Творення добра стає тут природнім потягом душі. Христос заповідає: «Дивіться не творіть милості вашої перед людьми для того, щоб вони бачили вас; інакше не буде вам нагороди від Батька небесного. Отже, коли ти твориш милостиню, не сурми перед собою, як роблять лицеміри в синагогах і на вулицях. Істинно говорю вам: вони вже отримують нагороду свою. В тебе ж, коли твориш милостиню, хай ліва рука твоя не знає, що робить права, щоб милостиня твоя була таємна; і Батько твій, бачачи таємне, воздасть тобі явно» [Мт.6:1–4]. Звертання до Бога, вищого ідеалу, також повинно бути таємним духовним актом, а не публічною демонстрацією своїх почуттів [Мт. 5: 5–15].

Духовне зростання веде до автоматичного вирішення матеріальних проблем. Коли Христос говорить про «птиць небесних, які не сіють не жнуть», він, очевидно, має на увазі не відмову від практично-трудової діяльності, а не прив'язаність до економічних результатів, духовно розвинена людина буде завжди мати необхідний матеріальний мінімум і не залежати від матеріальних обставин.

Христос вказував: «Входьте вузькими воротами» [Мт, 7:13]. Очевидно, це означає теж саме, на що вказують йоги, говорячи, що немає йоги для всіх, а є йога для кожного, тобто для кожної людини повинен бути свій шлях до самореалізації. Дійсно, знайомлячись з життям християнських святих, неважко помітити, що кожний з них йшов до Бога своїм власним шляхом (різні види подвижництва, благодійна діяльність тощо), спільним же було їх зречення матеріальних благ і проповідь християнської любові до Бога і всього живого. Очевидно, що в перші віки виникнення християнства, під керівництвом харизматичних лідерів кожний член общини шукав свій шлях, свої «вузькі ворота». Після того ж, коли християнська церква стала державною церквою, вона почала діяти в унісон з світською владою і «вузькі ворота» поступово замінювалися «широкими».

Сучасна ж людина, котра усвідомлює себе особистістю і має для цього необхідний рівень культури, прагне також свідомо чи несвідомо знайти своє місце в цьому світі і свій шлях до самореалізації. Тому її вже не влаштовують «широкі ворота» офіційної церкви. В цьому й полягає, очевидно, слабе місце офіційної церкви, – маючи духовні багатства, котрі накопичувалися на протязі двох тисячоліть, вона не завжди ефективно вміє подати їх віруючим, зробити їх внутрішнім надбанням людини.

Глобальну кризу сучасного суспільства можна подолати, лише подолавши кризу європейських моральних цінностей. Оскільки традиційно християнство вважається європейською релігією, то велику роль в цьому може зіграти відродження глибинних основ християнської віри. Спільним як для індуїзму (на прикладі індійської йоги), так і для християнства

(в його езотеричних витоках) є проголошення індивідуальної душі божественною. Як індуїзм, так і християнство пропонують схожі шляхи звільнення душі з-під влади матеріального світу і з'єднання з Богом. Моральні засади раджа-йоги і карма-йоги майже повторюють християнські заповіді, якщо їх розглядати не в догматичному, а в езотеричному ключі. В цьому сенсі заклик Христа в Нагірній проповіді: «Будьте такими ж досконалими як Батько наш Небесний» не являється абстрактним ідеалом. Практично кожна людина, яка стала на праведний шлях, і діє, звіряючи кожний свій крок з Богом, може досягти богореалізації.

Саме таке розуміння відповідає світобаченню та загальній інтенції духовного розвитку сучасної людини. На нинішньому етапі людство практично стоїть перед альтернативою: або прагнути піднятися в своїй свідомості до рівня Ісуса Христа, або й далі нести величезні втрати під тиском глобальних проблем.

Література

1. Джон Уайт. Просветление и иудео-христианская традиция // Что такое просветление. Издательство Трансперсонального Института. – М., 1996. – 326 с.
2. Муамата Эшби. Христианская йога. Пер с англ. под ред. М. Добровольского. – К.: «София», 1999. – 368 с.
3. Мэнли П. Холл. Энциклопедическое изложение масонской, герметической, кабалистической и розенкрейцеровской символической философии / пер. с англ. В. Целищева – М.: АСТ: Астрель, 2005. – 478 с.
4. Тау Малахи. Тайное учение Христа. М.: РИПОЛ класик, 2001. – 224 с.

Матвеев В.А. Основные принципы морального совершенствования человека в индуизме и христианстве

Анализируется роль морального фактора в развитии общества и человека. Проводится компаративистский анализ между моральными принципами индуизма и христианства, принимая во внимание экзотерические аспекты последнего.

Ключевые слова: мораль, Яма, Нияма, Бхагавад-гита, раджа-йога, карма-йога, индуизм, христианство, эзотерика, самореализация, богореализация.

Matveev, V.O. Basic principles of moral perfection of a man in Hinduism and Christianity

Analysis of the role of a moral factor in development of a society. Comparative analyses are made between moral principles in Hinduism and Christianity, taking into consideration esoteric aspects of the latter.

Key words: morals, Yama, Niyama, Bhagavat-Gita, raja-yoga, karma-yoga, Hinduism, Christianity, esotery, self-realisation, God-realisation.